

Үшіншіден, басқа да міндеттемелерін азайту керек. Реттелген борышты азайту болып табылады.

Әдебиеттер

1. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» 2017 жылғы 31 қаңтар
2. <https://www.tsb.kz/about/main/financial/942>
3. <https://www.bcc.kz/about/finansovye-rezultaty/>
4. http://www.kaspiabank.kz/?pg0_5=10&ft=1&type=5
5. <http://stud24.ru/>

**Нурпеисов Б.Г., э.ғ.к., доцент (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ),
Жумашева А.Б., э.ғ.м., оқытушы (академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)**

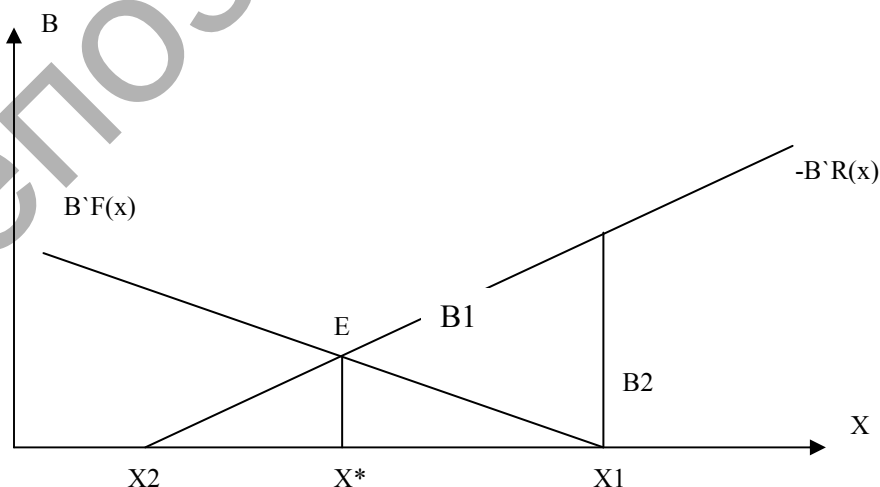
Р. КОУЗ ТЕОРИЯСЫНЫҢ ПРАКТИКАЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

А.С. Пигу ұсынған экстерналий мәселесін шешу альтернативтік шығын концепциясын пайдаланбайды. Ал факторларды құқықтық құбылыс емес заттық түрде қабылдайды. Әлеуметтік шығын мәселесін сараптау набель сыйлығының лауреаты Р.Коузды келесі қорытынды жасауға алып келді оны Дж Стиглер «Коуз теоремасы» деп атаған. Егер меншіктің құқықтары барлық жағынан анықталған болса, ал трансакциондық шығындар нөлге тең болса, өндірістің құндылығын максималдайтын соңғы нәтиже меншік құқықтарын өзгерту мен бөлуге тәуелді болмайды.

Коуз теоремасы былай дейді; жеке меншіктің құқығына кепілділік берілген жағдайда тараптар мемлекеттің араласуынсыз келісімге келуге мүмкіндіктері бар (мысалы экстерналий компенсациясы). Коуз теоремасы келісім жасаушы аздаған қатысушыларға (2-3) дұрыс.

Дәлел үшін X тауарын өндіруші және жақын маңдағы көрші жер иесі жалға беріп отырған жерлердің атмосферасын ластаушы фабриканы қарастырамыз. Экстренальдық әсер көрініп тұр ластау жалға беру көлемін төмендетеді, фабрика жер иесінің табысына теріс әсер етеді. Фабриканың пайдасы $B^F(x)$, жер иесінің пайдасы $B^R(x)$.

Қоғамдық оптимумға қол жеткізу үшін екі пайдада максимализациялануы керек. Қажетті жағдайлар: $\max B^F(x) + B^R(x)$ мына жағдайда қол жеткізіледі, онда $B^F(x) - B^R(x) = 0$ – фабриканың шекті пайдасы жер иесінің шекті шығынына тең болуы керек.

1 Сурет. Оптималды шешім.

X тауарын өндіру артқаннан бастап фабриканың шекті пайдасы төмендейді. Мысалы, фабрика табысты максимализациялайды.

Қажетті шарт: $V'F(x)=0$ — фабрикаға арналған бәсекелестік теңдік жеке оптимум, фабрика x_1 көлемді өндіргісі келеді.

Жер иеленуші x_2 қалайды- осыдан кейін өнім шығару артқаннан кейін ластану артады және оның шығыны артады.

Егерде фабрика үйлер болатын болса, онда ол екі пайданы да максимализациялайды және әлеуметтік оптимумға қол жеткізіледі— x^* . Егерде фабрикада үйлер болмаса конфликт туындайды: фабрика x_1 шығарғысы келеді, бірақ жер иесінің шығындары жоғары, олар x_2 нүктесінде болғысы келеді алайда ол нүктеде фабриканың табысы аз.

Мәселе мынада меншік құқықтарын қалай анықтауға болады. Кімде қандай құқық бар? Фабриканың ластауға құқылары барма? Егерде меншік құқықтары анықталған болса, жер иеленуші таза ауаға ие болуға құқылы, онда фабрика өндіріс көлемі бойынша E нүктесінен әрі ластай алмайды— олай болмаған жағдайда ластау көлемінің артқаны үшін төлеу керек болады.

Мысалы, егер өндіріс x_1 , b_1 — қосымша табыс фабриканікі, b_2 - ластауды арттырғаны үшін жер иесіне төленетін төлем. Егерде фабриканың қоршаған ортаны ластауға құқысы болатын болса онда ол x_1 нүктесіне тырысады және жер иесі фабрикаға ол x^* нүктесіне тоқтауы үшін төлейді. Егерде жер иесі $B'R - V'F - (b_2-b_1)$ — айырмашылығын төлесе фабрикаға да X_1 дейін барудың керегі жоқ.

Құқық кімде болуына қарамастан өндіріс нәтижесі әлеуметтік оптимумда болады (Парето- оптимум), бұл Коуздың теоремасы: меншік құқықтары қалай анықталса да келісімге шығын болмаса ресурсты орналастыру оптималды болады. Ол таза теориялық шешім, себебі тәжірибе бойынша бірінші келісім жүреді. Көптеген фирмалар бірімен бірі келісе алмайды. Құқықтар былайша анықталады: жер иесі фабрикаға сот арқылы қоршаған ортаны ластағаны үшін компенсациялық талаптар қоюға мүмкіндік береді. Фабрикалар нәтижесінде E нүктесінде төлейді.

Егерде шығын үшін жауапкершілік болмаса, ресурстарды орналастыру тура сондай бұрынғысынша болады. Нөлдік трансакциондық шығындарда фермердеде фабрикада да өндіріс құндылығын арттыру үшін экономикалық стимулдар болады себебі олардың әрқайсысы табыстың өсуінен өз үлестерін алады. Алайда, трансакциондық шығындар барысында қажетті нәтижеге қол жеткізілмеуі мүмкін. Қажетті ақпаратты алудың жоғары бағасы, келіссөз жүргізу, сот істері келісім жасау тиімділігінен артып кетуі мүмкін. Сонымен қатар, екі жақда шығындарын әртүрлі бағалайды. Сондықтан Коуз теоремасын түсіндіру бойынша кейінірек табыстың салыстырмалы түрдегі әсері енгізілді.

Әдебиеттер

1. Р. Капелюшников. Меншік құқығы дегеніміз не? Ол қалай бөлінеді. Қаржылық, әлеуметтік және ақпараттық технологиялар. Зерттеулер мен талдаулар. 3 басылым, М., 2004, 12-18б.
2. Д. Старк. Құрамдастырылған меншік және шығыс еуропалық капиталдың тууы \ \ Экономика сұрақтары. 2006. №6.

Мусабекова А.О. э.ғ.м., оқытушы (Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)

Исак А.Б. студент (Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)

Калыева А.А. студент (Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ)

ЭКСПО-2017 КӨРМЕСІ-ЕЛДІҢ ЕРЕН ЖЕҢІСІ

Бүгінгі күні бізге қол жетімді энергоресурстар адамзаттың ажыратылмас мұрасы болып табылады, оны жауапты және ұтымды пайдалану қажет. Бұл жаһандық іс-шараның міндеті — энергия тұтынуды жоспарлау мен бақылау, сондай-ақ болашақ ұрпақтардың өмірі үшін қажетті тұрақты энергия көздері мен біздің ғаламшарымыздағы бүкіл жандыны сақтап қалу үшін халықаралық қоғамстықты жауапкершілік сезіміне шақыру.